

ՀՆԻԿԱԶԱՅ ԳԱՂԹՕՋԱԽԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
(Նուրահայտ վավերագրեր)

XVIII դարի երկրորդ կեսին հայ հասարակական գործիչները Հայաստանի ազատագրման և անկախության վերականգնման գործում կարևոր տեղ էին հատկացնում Վրաստանին, լուրջ հույսեր կապում այնտեղից ստացվելիք օժանդակության և օգնության հետ և, ըստ այդմ էլ, փորձում էին ամեն գնով օժանդակել Վրաստանի տնտեսական ու քաղաքական հզորացմանը: XVIII դարի վերջին բառորդին հայ ազատագրական շարժմանը նպաստավոր լինելու համար որոշակի ջանքեր էին գործադրվում Հնդկաստանի հայ գաղթօջախներում, որտեղ առավել ծրագրավորված ու նպատակաուլաց էր գործում Շահամիր Շահամիրյանի ղեկավարած Մադրասի խումբը, որը կապեր էր հաստատել ոչ միայն Արցախի ու Վրաստանի, այլ նաև ռուսահայ կենտրոնների և, առաջին հերթին, կազարյանների ու Հ. Արղուիջանի հետ: Ե. Շահամիրյանը Հրեղ-կաստանում հայկական տպարանի հիմնադրումով ու մի շարք հրատարակատեսական գրքերի լույս ընծայմամբ փորձում էր ոգեկոչել հայ ժողովրդին ապստամբելու օտար տիրապետության լուծը թրթռափելու համար: Ավելին, երկրի ճակատագրին իր առավել գործուն մասնակցությունը բերելու նպատակով ինքը ևս ցանկություն էր հայտնել տեղափոխվել հայրենիք: Այդ ցանկու-թյուններին բնորոշելով ու վրաց իշխանի տիրոջն շնորհելով Ե. Շահամիրյանին, Հերակլ II-ը նրան էր նվիրել նաև այդ ժամանակ Վրաստանի իրավասության ներքո գտնվող հայկական լոռի երկրամասը (1790 թ. նոյեմբերի 30): Ե. Շահամիրյանը նվերների ձևով օժանդակություն էր ցուցաբերում ոչ միայն Հերակլ II-ին, այլև նրա արքունիքի հայազգի իշխանավորներին՝ ցան-կանալով միաժամանակ նրանց դրականապես տրամադրել իր ծրագրերի նկատմամբ: Այդ առու-մով մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում Շահամիրյանի՝ Մանուչար Քումանյանին գրած և ստորև հրատարակվող նամակները, որոնք բնագրերով պահվում են Մաշտոցի անվան Մատենա-դարանի արխիվային բաժնի Կյուրեղ Սրապյանի հավաքածուի մեջ: Նամակներից երկրորդի վրացերեն թարգմանությունը հայերեն մակագրությամբ ծրարի մեջ հայտնաբերելով վրաց. ՍՍՀ ԳԱ Ջեռագրերի ինստիտուտի արխիվային բաժնում և ըստ այդմ էլ ենթադրելով հայերեն բնագրի կորած լինելու հավանականությունը, վրացերեն խրթին թարգմանությունից հայերենի էինք թարգ-մանել և հրատարակել¹: Այժմ, հայտնաբերելով նամակի ինքնագիրը և նկատի ունենալով նրա հույժ կարևորությունը վրաց արքունիքի և Ե. Շահամիրյանի կապերի պատմության ուսումնա-սիրության առումով, հարկ ենք համարում այն ևս զետեղել ստորև:

Ե. Շահամիրյանի և նրա տոհմի Վրաստանում ունենալիք իրավունքների ու պարտավորու-թյունների ճշգրտման նպատակով Հերակլ II-ը 1797 թ. նոյեմբերի 20-ին Հնդկաստան է առա-բում մի նոր հրովարտակ: Նման հրովարտակի անհրաժեշտությունը թելադրված էր, հավանա-բար, այն տարակուսանքներով, որ արտահայտում էր Ե. Շահամիրյանը Մանուչար Քումանյա-նին գրած և ստորև հրատարակվող նամակի մեջ: Այդ վավերագրի վրացերեն ինքնագիրը լոն-դոնում ձեռք է բերել լոնդոնաբնակ Վրեթ Ներսիսյանը և նվիրել Մաշտոցի անվ. Մատենադարա-նին: Ստորև հրատարակվում է վավերագրի մեր կողմից կատարված հայերեն թարգմանությունը: Ուշադրավ էլ, որ Ե. Շահամիրյանի մահվան (1797 թ. հունիսի 13) լուրը Վրաստանում զեռևս հայտնի չէր դարձել և 1797 թ. նոյեմբերի 20-ի հրովարտակը տրվել է նրա անունով:

Հերակլ II-ի մահվանից հետո Վրաստանում գահ բարձրացած Գեորգի XII-ը իր 1799 թ. հոկտեմբերի 23-ի նամակով ցավակցություն է հայտնում Ե. Շահամիրյանի մահվան կապակ-ցությամբ և նրա որդուն՝ Հովհաննես Շահամիրյանին, հրավիրում Վրաստան: Արժեքավոր է նաև Ե. Շահամիրյանի որդու՝ Հովհաննեսի և թուան՝ Նազարի 1806 թ. հունիսի 30-ի հրատարակվող նամակը ուղղված Վրաստանի կառավարչին, որտեղ նրանք խնդրում են պաշտպանել իրենց իրա-վունքը այդ քաղաքի նկատմամբ և հրամայել «այժմէն երթալ և հաստատել զաղխս մեր և զկարասիս (եթէ տէր կամիցի) ի քաղաքին լոռու ընտանեօք և որդովք մերովք, լինելով քաղաքի

¹ Տե՛ս Պ. Չորանյան. Վրացական ուղեգրությունները և նրանց տեղեկությունները հա-յերի մասին. Երևան, 1981, էջ 163—165: